

DONELAITIS PRAEITYJE IR DABARTYJE

KRISTIJONAS DONELAITIS

DONELAITIS PRAEITYJE IR DABARTYJE

Rašytojų nevienodas likimas. Vieni tuojau pastebimi ir įvertinami; kitus pastebi tik paskesnės kartos. Vieni randa pasekėjų ir sukuria savas „mokyklas“; kiti pasilieka vienišos viršūnės. Net ir tie, kurie patraukia dėmesį įvairiais laikotarpiais, domina ne tais pačiais atžvilgiais.

Kristijonas Donelaitis priklauso prie tų, kurie lieka vieniši kalnai be panašių į juos kalnelių. Priklauso prie tų, kuriuose skirtingų laikų žmonės randa ir žavisi skirtingom vertybėm.

Savo laikuose Donelaitis poetas buvo žinomas tik kaimynam ar artimiam bičiuliui, kuriems jis savo poezijos paskaitydavęs ar kokį sakinį laiškuose įrašydavęs. Jo įpėdinis Vermkė (Wermcke) metrikų knygoje 1780 įrašė: „Aš, jo įpėdinis, nesu jo pažinojęs, nors jis buvo žinomas kaip didelis menininkas, ką aš tik po jo mirties sužinojau“. Spėjama, kad ir pamoksluose Donelaitis galėjęs skelbti savo poetinių pamokymų gabalus. Tačiau visuomeninės įtakos tuo metu jo veikalai nedarė ir negalėjo daryti. Jo rankraščiai buvo perduoti Valterkiemo klebonui J. Jordanui ir ten išbuvo porą dešimčių metų. Rankraštis, tiesa, buvo pažįstamas ir kitiems. Antai, Kristijonas Milkus (Christian G. Mielcke), duodamas kelis Donelaičio poezijos sakinius kalbos reikalui,

1800 apie poetą rašė: „Tolminkiemio klebonas Donalicijus, laisvo lietuvių valstiečio sūnus, daug nusipelnęs ir labai gabus vyras, lietuviškais hegzametrais aprašė keturis metų laikus, duodamas tauriausios išraiškos pavyzdžių“ (*Anfangsgrunden einer Littauischen Sprachlehre*). Iš Jordano porą Donelaičio giesmių buvo gavęs ir Karaliaučiaus universiteto profesorius Liudvikas Rėza. „Aš buvau turinio nemaža nustebintas ir pasiryžau tuojau išversti į vokiečių kalbą“. Bet užėjo prancūzų rusų karas, paskui reikėjo paruošti Biblijos leidimą. Per tą laiką dingo Donelaičio rankraščių dalis. Beliko tik mažesnė dalis — „Pavasario linksmybės“ ir „Vasaros darbai“. Laimė, kad iš Donelaičio našlės buvo gavęs rankraščius nusirašyti Išdagių klebonas J. H. Hohlfeldtas. Tik šie nuorašai ir įgalins paskiau išleisti likusius Donelaičio raštus jau 38 metai po poeto mirties. Tik nuo tada ir gali būti kalba apie Donelaičio kūrybos santykį su visuomene.

1.

Romantinio sąjūdžio veikiamas, prof. L. Rėza susidomėjo liaudies dainom, paprašė jų iš Jordano ir gavo Donelaičio dvi giesmes. Gavęs dar iš Hohlfeldto nuorašus, Rėza išleido *Das Jahr in vier Gesaengen*, ein laendliches Epos aus dem Littauischen des Christian Donaleitis, genannt Donalitiuss, in gleichem Versmass ins Deutsche uebertragen von Dr. L. J. Rhesa, Prof. S. Theol. Koenigsberg, 1818.

Rėzos leidinys po 38 metų nuo Donelaičio mirties! Tai jau Hammano, Herderio įkvėptas romantinis laikotarpis, atnešęs tikėjimą, kad „po kiekvienu dangaus sklypeliu gali gimti genijus“. Gavęs Donelaičio giesmes, Rėza buvo entuziastingai nudžiugęs, kad yra suradęs genijų ir po lietuvišku dangu. Tuo genijaus atradimu ir susižavėjimu yra persunktas visas Rėzos redakcinis darbas — poemą trumpino, taisė, švelnino šiurkštų realizmą, aštrius socialinius konfliktus, kad

tik būtų gražiau ir poetiškiau. Tokio entuziazmo kupinas ir Rėzos įvadinis atsiliepimas apie Donelaitį:

„... jį drąsiai galima priskirti prie neoklasinės literatūros paminklų...“

„O šis veikalas lietuvių gali būti laikomas sektinu poezijos ir iškalbos pavyzdžiu, tuo labiau, kad jis pasižymi originalumu, — jame nieko nėra skolinta iš svetimų literatūrų. Kūrinio mintys yra teisingos ir gilios, jausmai ir nuotaikos, kurios jame vyrauja, — kupinos aukštos moralės, šeimos dorybių bei tėvynės meilės, palyginimai — natūralūs ir taiklūs, aprašymai — gyvi, visas pasakojimas — vaizdingas, įterpti pamokymai — trumpi ir taiklūs, žodžiu, visas veikalas iš karto sukurtas tomis įkvėpimo akimirkomis, kai poetas genijaus sparnais pakyla į tiesos ir grožio karalystę. Juo labiau mūsų poetu reikia stebėtis, kad jis, neturėdamas jokio pavyzdžio, vien savo talento jėga turėjo iškilti ir pats turėjo prasiskinti sau kelią“.

„Mūsų poetas, kuris sugeba panaudoti visus lietuvių kalbos resursus, stebina kalbos žinovus išraiškos dailumu, jėga ir žodingumu... Visuose šiuose subtiliuose kalbos niuansuose slypi originalumas, kurio iš tikrųjų negalima pamėgdžioti“.

„Graikiškoji hegzametrinė eilėdara yra vienintelis svetimasis varžtas, kurį poetas uždėjo savo kūriniiui. Bet kadangi joje poetas jaučiasi laisvas ir nevaržomas, tai ji tapo jo rankose tarytum gėlių juosta, kuria jis grakščiai apjuosė lietuviškąją išraišką“.

„Donelaitis tautos skonį teisingai suprato ir savo kūrinyje pavaizdavo. Niekur jo stilius neįgauna vulgarumo ir nors jis dažnai sutirštintomis spalvomis vaizduoja ir liečia žemus dalykus, tačiau ir čia jis moka kalbėti mandagiai ir grakščiai“.

Rėzos skardus balsas išvedė Donelaitį į pasaulį. Jis palankiai buvo sutiktas vokiečių kritikos. Didesnių atgarsių

susilaukė Didžiojoje Lietuvoje, kurios šviesieji protai sekė, kas dedasi Karaliaučiuje. Adomas Mickevičius savo veikale *Gražinoje* 1823 atsiliepė apie Rėzos išleistą veikalą: „Minėtoji poema dėl turinio ir gražios išraiškos verta pagyrimo ir tuo dar turi būti mums ypatingai svarbi, kad yra tikras lietuvių liaudies papročių paveikslas“.

Simano Stanevičiaus pasakėčių rinkiny 1829 pridėtos dar ir Donelaičio pasakėčios, paimtos iš Rėzos leidinio 1824 su leidėjo atsiliepimu apie Donelaitį, kad „garbingas ir didžiai mokytas vyras D. L. J. Rėza... ilgą ir labai mokytą pratarimą yra vokiškai rašęs, kur plačiai apie Donelaičio gyvatą ir darbų, kaip didį ir mažnę pirmą dainuotoją Lietuvių žemės, pasakoja“ (S. Stanewicze, Szeszes pasakas S. Stanewiczės ir antra szeszes Kryžža Donalayczia, 1829).

Simanui Daukantui Donelaitis brangus ir įdomus tuo pačiu pagrindiniu motyvu kaip ir Rėzai — patriotiniu, kad po lietuvišku dangum yra tokia graži kalba:

„Gražumas ir dailumas kalbos lietuvių žemaičių rodo aiškiai, jog ana yra tikra viena ir pirmoji kalba šiaurės gimiinių nuo neatmenamų amžių senovės ir taip išdailinta yra buvusi kitą kartą, jog šiandien dar, kas turi protą ir aukso plunksną Homero ir Vergilijaus, tas, sakau, ką norėdamas, tą gali gudriai gudresniai rašyti toj kalboj. Tą teisybę pagirtas dainius Donelaitis darodė savo garbingoj dainoj „*Metų laikai*“ (*Darbai Senujų Lietuvių ir Žemaičių*).

Ir L. Jucevičius 1846 atsiliepė, kad visų poetų „priešakyje yra prūsas Donelaitis (miręs 1780 metais), iš tikrųjų didelis tautos poetas“ (*Litwa*).

2.

Naujas laikotarpis su antrąja XIX šimtmečio puse. Naujas ir žvilgsnis į Donelaitį. Radęs visuotinį pripažinimą, Donelaitis buvo reikalingas naujų leidimų. Juos parūpino A. Schleicheris

1865 ir G. H. F. Nesselmannas 1869. Rėzos ir Nesselmanno leidiniai — du svarbiausi. Bet kokie jie skirtingi! Tiek, kiek skirtingos jų epochos. Per tą 50 metų tarpą, kuris skyrė Rėzą ir Nesselmanną, jau buvo išnykusi romantinė dvasia. Dabar nebegalima buvo suprasti, kodėl Rėza leido tik rinktinį tekstą. Rūsčiu tonu Nesselmannas bara Rėzą, kaip paprastai paskesnis laikotarpis savo pirmataky kaltes sutirštindamas. „Sunkiai įtikima“, sako Nesselmannas, „kaip savivališkai Rėza pasielgė su autoriaus tekstu. Jo gausingi iškraipymai prasižieda nuo poeto pavardės; dėl savotiško susižavėjimo lietuviškumu jis duoda poetui lietuviškai skambančią pavardės formą Donaleitis, nors tasai savo pavardės niekados nėra kitaip rašęs, kaip tik Donalitus...“ Toliau Nesselmannas puola Rėzą, kam šis visas dalis pavadinęs *Metų* vardu; kam *Metų* dalių tvarką pakeitęs, pradėdamas nuo „Pavasario linksmybių“; kam veikėjų vardus iškraipęs; bet didžiausias kaltinimas — tai kai kurių teksto eilučių praleidimas. „Rėza, matyt, buvo įsitikinęs, kad po jo niekam nebeteks pasižiūrėti į lietuviškus Donalitiaus rankraščius...“

„Rūstus Nesselmanno sprendimas nenuvainikuoja Rėzos darbo reikšmės. Jis tik rodo, kad naujas laikotarpis kitaip žiūri į leidėjo darbą. Rėza į Donelaičio raštus buvo pažiūrėjęs romantiko ir poeto, o Nesselmannas realisto ir mokslininko akimis. Rėza buvo lyg operatorius, kuriam rūpėjo, kad dorojamas dalykas būtų geresnis, gražesnis; Nesselmannas — operatorius, kuriam rūpėjo dalyką išanalizuoti ir konstatuoti, koks jis yra. Ir Nesselmanno leidinys šituo savo tikslumu, pilnumu ir kruopštumu pralenkė ne tik pirmtakus, bet ir tokio laipsnio papėdininkų nesusilaukė“ (J. Ambrazevičius, *Donelaičio Metai*, 1940).

Schleicherio ir Nesselmanno leidiniai davė naujo impulso domėtis Donelaičiu. Tik dabar labiausiai buvo žiūrima filologų akim. Tom akim žiūrėjo patys Nesselmannas ir Schleicheris, A. Baranauskas, E. Volteris, E. Hermannas, F. Kuršai-

tis; paskiau E. Fraenkelis, M. Niedermannas, o plačiausiu darbu pasireiškė A. Aleksandrovas savo disertacija apie Donelaičio kalbą 1886. Kita domėjimosi kryptis — kultūros istorija. Čia daugiausia bus nusipelnęs F. Tetzneris, rūpestingai surinkęs donelaitikos dokumentaciją ir ją paskelbęs *Altpreuussische Monatschrift* žurnale 1895—1914, o taip pat daugeliu studijų rodęs šio krašto kultūrinio gyvenimo vaizdus. Trečia kryptis — grynai literatūrinė, ir joje tobuliausiai pasireiškė buvęs Karaliaučiaus studentas ir klausęs prof. F. Kuršaičio kalbinių paskaitų Liudvikas Passarge. Jis trečiu kartu išvertė Donelaitį į vokiečių kalbą 1896. Iš jo pastabų aišku, kad jis norėjo atsistoti tarp Rėzos ir Nesselmanno — Rėzos vertimas esąs pasenęs ir nepilnas, taip pat netekęs savo realistinio pobūdžio, Nesselmanno vertimas esąs pažodinis, nepoetiškas. Passarge ir davė vertimą ne mokslininkui, bet literatūros mėgėjui, brangindamas Donelaityje paprastumą, nuoširdumą, bet nurodydamas ir jo kompozicinį padrikumą, pasikartojimus. Anot jo, „reikia laikyt beveik stebuklą, kad aštuonioliktojo amžiaus antroje pusėje, kai Lessingo, Schillerio, Goethės... vardai nuošalioje Lietuvoje dar nebuvo žinomi... galėjo atsirasti toks realistinis kūrinys kaip „Keturi metų laikai““.

Tai nebe romantikos, tai realizmo laikų žvilgsnis. Bet lietuviui tai buvo dar romantinis tautinio atgimimo laikotarpis. Jame tebesižavima Donelaičiu kaip didžiausiu poetu. Antai, Maironio vertinimas (1902): „Vienok ir XVIII amžius ne visai buvo bergždžias: jame gimė, pergyveno ir rašė mūsų didžiausias poeta, kurio vardu ir darbais gali teisingai ir drąsiai didžiuotis prieš visas apšviestas Europos tautas. Tai buvo Kristijonas Donelaitis“. Mokinių rateliuose Donelaitis tebuvo kaip tautinės savigarbos žadintojas, įrodęs kalbos grožį ir tinkamumą poezijai. Vienintelis iš tokių Donelaičio gerbėjų pamėgino pasekti jo hegzametru — tai buvo poetas Pranas Vaičaitis. Negausiam ir neišprususiam to meto skaitytojui

buvo išleisti nepilni Donelaičio leidiniai — M. Jankaus Tilžėje 1891, A. Burbos ir A. Miluko Shenandoah 1897. Pakilo skaitytojo lygis spaudą atgavus, tada pasirodė J. Šlapelio leidinys Vilniuje 1909, pilnas, paruoštas iš Nesselmanno, Schleicherio leidinių. Didesnis spaudoje sujudimas buvo 1914, dviejų šimtų metų sukaktyje. Tada pakartotas ir Šlapelio leidinys 1914.

3.

Nepriklausomoj Lietuvoje vėl nauji laikai. Nebebuvo reikalo įrodinėti, kad lietuvių tauta pajėgi gyventi ir kurti. Beliko labiau uždavinsys patiem kurti ir sukurtuoju turtu grožėtis, pačią donelaitiką tirti toliau. Tyrimo darbai smulkaus masto — žurnaliniai, laikraštiniai straipsniai, bet įvairiais atžvilgiais — filologiniais (F. Brenderis), svarstomas pats Donelaičio vardas (A. Janulaitis, A. Salys); gausiau jaunosios kartos pasinešta į Donelaičio formos nagrinėjimus (J. Petrulis, P. Gailiūnas, J. Stoskeliūnas). Pats Donelaičio tekstas buvo pažįstamas iš M. Biržiškos parūpintų nepilnų mokyklom skirtų Donelaičio raštų 1918, 1921, 1927. Tik antroje ketvirto dešimtmečio pusėje Švietimo ministerija ėmėsi parūpinti reprezentacinį Donelaičio *Metų* leidinį. J. Ambrazevičius — pirmasis iš lietuvių — paruošė tekstus pagal Donelaičio rankraščių ir Hohlfeldto nuorašus. V. K. Jonynas medžio raižiniais iliustravo — tai buvo pirmasis iliustruotas leidinys. Tačiau leidinys išėjo iš spaudos jau sovietam Lietuvą okupavus. Tas leidinys buvo du sykiu pakartotas paskui vokiečių okupacijos metu. Fotografiniu būdu pakartotas ir tremtyje Vokietijoje.

Tai vis praeitis. Joje buvo žymu, kaip pirmiausia imta Donelaičiu žavėtis — žavėtis pačiu Donelaičio kūrybos faktu, paskiau imta tirti — tirti ypačiai filologiniu bei kultūros istorijos atžvilgiais, dar paskiau imta naudotis — naudotis

ypačiai estetiniam formaliniam pasigrožėjimui, tenkinantis nepilnais leidiniais, bėdos leidiniais, kada visa Lietuva gyveno naujakūrės bėdas, paskiau imantis prabanginių reprezentacinių rėmų Donelaičio menui iškelti ir paryškinti.

Donelaitis nepriklausomybės laikais per mokyklas pasiekė visą tautą ir paveikė kai kuriuos rašytojus.

Jei „dabartį“ pradėsime nuo antros sovietinės okupacijos, tai joje Donelaitis susilaukė gausaus dėmesio. Jo raštai, *Metai* ir pasakėčios buvo išleisti 1945, 1950, 1956 su V. Jurkūno iliustracijom. Išleisti taip pat Donelaičio fotografuotiniai rankraščiai 1955. „Mokinio bibliotekos“ serijoje išėjo D. Tarabildienės iliustruota Donelaičio *Lakštingala* ir *Mes vyžoti nabagai*. Apie Donelaitį bei jo kūrybą įvairiom progom rašė straipsnius V. Mykolaitis, B. Pranskus, J. Žiugžda, M. Ročka, K. Korsakas, A. Venclova, J. Lebedys ir kt., o L. Gineitis išleido didesnę studiją *Kristijono Donelaičio Metai*, 1954.

Ypatingo sujudimo parodyta šiais Donelaičio sukakties metais. Donelaičiui išpopuliarinti buvo paskelbtas mokyklinis Donelaičio meninio skaitymo konkursas; Sovietų „ryšių ministerija“ išleido pašto ženklą, pieštą K. Dočkaus; išleista V. Jurkūno iliustracijų 10 atviručių rinkinys; dail. B. Vyšniauskas, E. Varnas, G. Jokubonis pagamino tris medalius. Suplanuota ar jau išleista *Jau saulelė vėl...* leidinys su 10 kalbų vertimais. Sausio 4 buvo surengtas „respublikinis minėjimas“. Tyrinėjimo srity paruošta ar numatyta K. Doveikos studija lietuvių ir rusų kalbom apie poeto gyvenimą ir kūrybą. L. Gineičio monografija *K. Donelaitis ir jo epocha*, J. Kabelkos *Donelaičio leksika*. Tai gražus skaičius autorių ir veikalų, kuriais tiria Donelaitį ir jį popularina Lietuvoje, o vertimais bei minėjimais Rusijoje.

Su pasitenkinimu tai sutinkant, tenka stebėti, kuriais atžvilgiais Donelaitis populiarinamas Lietuvoje, kokiom akim jį žiūrima šioje epochoje, kada visas gyvenimas yra komunizmo ir rusų režimo kontrolėje. Kai kurie bruožai jau išryš-

kėjo. Jie leidžia teigti, kad prie Donelaičio kaip ir prie kiekvieno kito kultūrinio fakto ten prieinama su iš anksto visiem faktam vertinti nustatyta schema. Pagal tą schemą — kas tik buvo prieš sovietinį režimą, yra bloga; kas sovietinio režimo metu padaryta, yra gera; jei kas betgi yra gero buvę prieš sovietinį režimą, tai reikia jį laikyti sovietinio režimo ideologijos įtaka ar pasireiškimu, o taip pat įrankiu toliau sovietiniam režimui plėsti. Su tokia schema buvo priversti Lietuvoje prieiti ir prie Donelaičio. Keletas būdingų tos schemos taikymo reiškinių.

Anksčiausiai Donelaitis imta vartoti įrankiu kovai prieš vokiečius. Antanas Venclova pasakoja *Tiesoje*, kad 1943 gruodžio 29 Maskvoje buvo surengtas Donelaičio minėjimas, kuriame K. Korsakas „išryškino ypačiai tą Donelaičio kūrybos pusę, kuri aktualiai skambėjo karo metu — jo kova prieš vokiškuosius kolonizatorius“. Ir Salomėja Nėris tame minėjime eilėraščiu kalbėjo apie Donelaitį:

Jis rinktiniais žodžiais priešus plūdo,
Sąmojo juos žaižė botagu.
Mūsų gi karta kitokio būdo:
Lietuvą iš kraugerio nagų

Išvaduoti gali ginklas plieno
Ir netrukus išvaduos!
Suskambės pavasarėlio dienos,
Džiaugsmo saulė pražydės veiduos.

Galėtum sakyti, kad tai buvo karo meto pakelta nuotaika, ir rūpėjo ne Donelaitis, bet kova su vokiečiais. Tačiau ir šiandien T. Tilvytis žiūri į Donelaitį kaip į kovotoją prieš Bonnos „revanšistus“: „Šiuo metu, kai tautos gyvena viltimi apie taiką... K. Donelaitis irgi prabyla aktualiai. Jo posmai, nukreipti prieš vokiškųjų kolonizatorių agresiją, prilimpa prie

Prūsų junkerių palikuonių — šiandieninių Bonnos revanšistų, kurie vis godžiai tebežiūri į rytus“ (*Tiesa*). Tai Chruščiovo motyvai. Ar jais Tilvytis labiau nuteiks lietuvių skaitytoją prieš vokiškųjų kolonizatorių palikuonis ar prieš esamuosius kolonizatorius rusus, kas žino.

Šios pigios propagandos išvengia L. Gineitis savo knygoje. Tačiau jo knyga labiau nei paskiri straipsniai laikraščiuose atskleidžia kitus gilesnius Donelaičiui taikomos schemos reiškinius. Daugumas jų liečia visuomenės santykį su poetu.

Donelaičio rolė 19 amžiaus visuomenei: „Donelaičio *Metai* vaidino progresyvų auklėjamąjį vaidmenį tiek kovoje prieš feodalizmą, prieš feodalizmo liekanas kaime, tiek apskritai kovojant prieš bet kokius darbo žmonių išnaudojotus ir engėjus. *Metai* žymiai prisidėjo prie demokratinės minties vystymosi ir stiprėjimo lietuviuose“. Liesdamas jau 19 amžiaus antrą pusę, teigia vėl: „*Metai* buvo skaitomi ir nagrinėjami slaptuose lietuvių moksleivių būreliuose. Donelaičio poema savo meniniais vaizdais kėlė ir aštrino socialinius klausimus, žadino ir kurstė demokratines nuotaikas, brandino neapykantą liaudies pavergėjams ir išnaudotojams“ (8 p.).

Taigi Donelaitis padarytas įrankiu klasių kovai kurstyti. Tai fantazija, nes Donelaitis tautinio atgimimo laikų jaunimui ne socialinius klausimus aštrino, bet žadino patriotinę sąmonę; ne kurstė neapykantą, bet kurstė meilę savai kalbai, pasididžiavimą savu lietuviu kūrėju. Tai buvo matyt iš Rėzos, Daukanto, tiek ir iš Maironio pasisakymų.

Patriotinė Lietuva, pradedant nuo Aušros laikų ir baigiant nepriklausoma Lietuva, L. Gineičio tvirtinimu, vengė

Donelaičio, jį slėpė nuo „liaudies“: „Laikydama išnaudojamųjų valstiečių mases tamsoje ir skurde, sudarydama pusiau baudžiavines gyvenimo sąlygas bežemiams ir mažžemiams valstiečiams, turėjusiems pusvelčiui pardavinėti savo darbo jėgą naujesiems dvarininkams ir buožėms, lietuviškoji buržuazija sąmoningai vengė platinti liaudyje Donelaičio *Metus*, kad nesukeltų sau nepageidaujamų aliuzijų dėl esamos valstiečių būklės“ (8 p.). Esą dėl to leidusi ta buržuazija Donelaičio nepilnus *Metus*, pavoingas vietas išbraukdama, siekdama nuo tematikos nukreipti dėmesį į formalinius nagrinėjimus, siekdama Donelaičio *Metų* rolę sumenkinti, tam siūlydama vadinti ne poema, o didaktine poema ar net idile. Taigi „lietuviškoji buržuazija kraipė ir žalojo kultūrinę-literatūrinę palikimą kartu ir Donelaičio kūrinį“ (257 p.).

Tuos priekaištavimus apie žalojimą, apie teksto praleidinėjimą parašęs 257 puslapy, Gineitis turėjo būti po trijų puslapių jau užmiršęs, nes apie sovietinius Donelaičio leidinius be priekaištavimų informuoja, kad 1945 leidiny „iš *Metų* pedagoginiais sumetimais praleista 50 eilučių“, o ir 1950 leidinys išėjo „praleidžiant pedagoginiais sumetimais 59 poemos teksto eilutes“ (260 pusl.). Ar ir Korsakas norėjo poemą nuvertinti, vadindamas ją „idiline poema“, o rašydamas apie „pusiau baudžiavines“ gyvenimo sąlygas, apie „pigiai pardavinėjamą darbo jėgą“, Gineitis, matyt, tikėjo, kad jo žodžių nepaskaitys kolchozininkai.

„Tik tarybinės santvarkos dėka Donelaitis, kaip pirmasis lietuvių klasikas, tvirtai įėjo į lietuvių literatūros aukso fondą“ (266 p.). Tokiam teigimui įrodymas: „Sparčiai kylant plačiųjų masių politiniam sąmoningumui ir aktyvumui, likviduojant slogų buržuazinį palikimą — mažaraštingumą ir neraštingumą, augant įvairių rūšių mokyklų tinklui, nepaprastai padidėjo masinio skaitytojo domėjimasis lietuvių literatūra, literatūriniu palikimu, išaugo kultūriniai poreikiai. Iškilio ir būrų poeto Donelaičio vardas. 1940 m. išėjo Švie-

„Lyrikas lyrikui nelygus. Norint Donelaičio lyrinę prigimties pusę suprasti, verta lyginti jį su kitais jo etnografinio vieneto rašytojais ar poetais. Jis yra tokis pat suvalkietis kaip Basanavičius, Pietaris, Kudirka, Aišbė, Vaičiulaitis. Ir Basanavičius tik istorikas, bet Aušros pratarmėje įspūdingiausios tos eilutės, kuriose prasimuša jo lyriškai pergyventos tiesos. Ir Pietario Algimante gražiausios vietos, kur susiję su lyriniu pergyvenimu. Donelaitis tokis pat kaip anie — skirtumas tik epochos. Suvalkiečių charakterį šalia viso racionalizmo yra truputis lyrikos — arba elegijos, arba ironijos“. (Iš laiško autoriui knygos: Stasys Yla, Vardai ir veidai, Chicago 1973, įdėto ten pat 71—72 psl.).

Titulinis Donelaičio „Metų“, išleistų 1940, puslapis.



KRISTIJONAS
DONELAITIS
METAI



SPAUDAI PARUOŠĖ
J. AMBRAZEVIČIUS



ILIUSTRAVO
MEDŽIO RAŽINIAIS
V. KJONYNAS

timo ministerijos paruoštas pilnas Donelaičio *Metų* leidimas, stambaus formato ir šrifto, iliustruotas medžio raižiniais (3000 egz. tiražu). Leidimą ruošiant, naudotasi autografu ir Helfeldo nuorašais... Leidinys tarybinės spaudos buvo apskritai teigiamai įvertintas kaip reprezentacinis ir autentiškas, pasižymįs aukšta knygos meno kultūra... Leidinys susilaukė didžiulio plačiosios visuomenės susidomėjimo“ (259 p.).

Tai koks milžiniškas tarybinės santvarkos laimėjimas! Tik pabuvo okupacija („tarybinė santvarka“) porą mėnesių, ir jau mokyklų pristeigta, neraštingumas panaikintas, literatūrinis skonis pakeltas tiek, kad visuomenėje Donelaičio *Metai* turėjo didžiulį pasisekimą. Pagaliau ir pats leidinys per porą mėnesių suredaguotas, medžio iliustracijos išdrožtos, ir spaustuvėje viskas atspausdinta. Tai jau sovietinis stebuklas! Tik kai Gineitis nutylėjo, kas tą Donelaičio leidinį paruošė, kas medžio raižinius padirbo, tada apdairesnis skaitytojas pagalvos: ar čia nėra kalbama apie tą leidinį, kurį nepriklausomos Lietuvos Švietimo ministerija sugalvojo, J. Ambrazevičius paruošė ir V. K. Jonynas iliustravo. Bet kaip sovietinis atstovas galės tai pripažinti viešai! Tada sugrius visa pagrindinė schema — kad „buržuazinė Lietuva“ slėpė Donelaitį nuo visuomenės, kad tik „Tarybinė Lietuva“, „liaudies vyriausybė“ padarė Donelaitį populiarių. Pavartota įprastinė apgaulė — nusavinti Donelaičio parengimo darbą ir jį priskirti „tarybinei santvarkai“. Nusavinimo procesas buvo vykdomas ir toliau — išleistas leidinys rusų kalba buvo iliustruotas tais pačiais medžio raižiniais, nutylint, kad tai V. K. Jonyno darbas. „Tarybinėje santvarkoje“ tai nieko nuostabaus. Nusavinamos materialinės gėrybės, kodėl negali nusavinti mokslinio ir meninio darbo! L. Gineitis tą apgaulę žino, bet vis tiek prisideda prie klastos, ją populiarindamas, nes to reikalauja sovietinė tezė, istoriją aiškinant. Vargas faktam, jei jie nesutinka su teze! Dėmesio verta, kad vagystės būdu krauti nuopelnus „tarybinei

santvarkai“ turėjo ir V. Mykolaitis Putinas, kurio liudijimus, tokius pat kaip L. Gineičio, pakartojo ir komunistinė *Laisvė Amerikoje* (1946.I.3).

Rusų nuopelnai lietuviams kiekviena proga turi būti pabrėžti. Taip turi būti daroma ir kalbant apie Donelaitį. Antai, pastebėdamas slavybių ir germanizmų gausumą Doneičio žodyne, L. Gineitis su palankumu rašo apie pirmuosius, su nepalankumu apie antruosius: „Slaviškų žodžių gausumas rodo vakarinių lietuvių ryšius su slavų kraštais, su slavų kultūra — ryšius, kurių neįstengė nutraukti ilgaamžė krašto kolonizacija ir vokiškųjų feodalų pastangos asimiliuoti vakarinius lietuvius, primetant jiems savo kultūrą ir kalbą“ (187 p.). Taigi slavybės atsirado iš kultūrinių ryšių su slavais, germanizmai iš prievartos. — Gal ir dabar Tolminkiemio, Donelaičio parapijos, vardas dingo ir atsirado Iljinskoje iš „kultūrinių ryšių?“

Autorius mini, kaip Prūsų Lietuvoje liaudis 1747 užėjus rusam „su dideliu prijaudimu sutiko rusų kariuomenę, pergalingai triuškinusią „nenugalimą“ Prūsijos armiją“ (79 p.). Tačiau autorius nutyli, kad, rusam tais metais užėjus, pats Donelaitis su daugeliu savo parapiečių pasislėpė Romintos miškuose ir ten laikė pamaldas. Nutyli ir su Donelaičiu susijusį legendinį epizodą apie jo pamokslą, pasakytą 1757 rugsėjo 10 dieną, kada rusų okupacinė valdžia įsakė atlaikyti pamaldas ir pagarbinti rusų Aleksandrą Nevskį. Donelaitis, įsakymą vykdydamas, pasakęs susirinkusiems bažnyčioje, kad pavesta pasakyti pamokslą apie Aleksandrą Nevskį; gal jis ir geras buvęs žmogus, bet kadangi Donelaitis jo nepažįstąs, tai jis pakalbėsiąs apie jam žinomą Aleksandrą kalvį, kuris daug pikto žmonėms padaręs ir kuriam Viešpats Dievas tegul užmoka pagal jo darbus...

L. Gineitis labai vertina, kad A. Schleicherio paruoštą

Donelaitį išleido Petrapilio Mokslių akademija, dar labiau vertina, kad Donelaitis dabar išverstas į rusų kalbą. Tai gerai. Bet norėdamas būti kiek galint objektyvus, tyrinėtojas pažvelgtų bent į V. Biržiškos *Aleksandryne* kruopščiai sužymėta donelaitikos bibliografiją ir tada konstatuotų du dalykus: viena, *Metai* buvo išversti pirmiausia į vokiečių kalbą, bent tris kartus, pradedant nuo 1818 metų, į latvių kalbą nuo 1822-23, į lenkų nuo 1883, o į rusų tik nuo 1946; antra, apie Donelaitį rašiusių skaičius žymiai didesnis tų, kurie išaugo vokiškos kultūros centruose, lenkiškos, ne rusiškos.

„Vidiniai prieštaravimai“ yra mėgstamas sovietinių kritikų matas rašytojui vertinti. Jų taiko ir Donelaičiui. Tokis „vidinis prieštaravimas“ esąs tarp Donelaičio „pažangumo“ ir jo religinio atsilikimo. „Konfliktas tarp poeto — visų skriaudžiamųjų užtarėjo, iš vienos pusės, ir fanatiško bažnytinių nuostatų vykdytojo, iš kitos, skaudžiai kankino Donelaitį... Šis poeto asmens dvilypumas ir vidinis konfliktas *Metuose* pasireiškia prieštarais visai pagrindinei poemos tematikai religinio pobūdžio moralizavimais, nesipriešinimo, nuolankumo, susitaikymo su „dievo valia“ šūkiais...“ (61 p.). Pagal L. Gineičio galvojimą, jeigu Donelaitis nebūtų tikintis, ar bent jeigu būtų tikėjimą metęs, tai „vidiniai prieštaravimai“ būtų dingę ir poema būtų išėjusi be prieštaravimų, vieningos dvasios... Kalbėti apie Donelaičio tos rūšies prieštaravimus reiškia iškreipti Donelaičio veido pagrindinius bruožus. Donelaitis tuo ir buvo vieningas, kad jo religinėje šviesoje nyksta visoki prieštaravimai — jų nebūtų ir gyvenime, jei ta religinė šviesa žmonių gyvenimą nušviestų ir jį vairuotų. Dingtų socialiniai konfliktai, dingtų moralinis pakrikimas, augtų taika, sugyvenimas ir pažanga, jei kiekvienas individualiai religinės šviesos daugiau, anot Donelaičio, padabotų. O Donelaičio kreipimasis į „dangiškąjį mūsų tėtutį“ yra patys nuoširdžiausi ir pakiliausi religinės lyrikos momentai. Sovietinis

komentatorius, atmesdamas tą šviesą, atmeta tai, kas yra Donelaičiui brangiausia ir kas davė visai jo veiklai ir jo veikalui vidinės vienybės. Atmesti tai ir garbinti Donelaitį reiškia Donelaitį rodyti kitokį, negu jis buvo, rodyti suklastotą.

Autoritetai lietuviškam gyvenimui vertinti yra rusai. Ir Gineitis, svarstydamas apie Donelaitį, nuolat ir nuolat yra priverstas remtis tokiais literatūriniais ir lietuviškos kultūros specialistais kaip Leninas, Stalinas, ypačiai Malenkovas. Galimas daiktas, kad naujoje knygoje L. Gineitis anuos autoritetus pakeis naujais, pvz. Chruščiovu, kurio batas ant Jungtinių Tautų stalo galėtų būti simboliu jo kultūrinių ryšių su tais nenaudėliais būrais, kurie durnuoti pradėjo...

Ši ironija tebus taikoma ne rašantiem Lietuvoje apie Donelaitį ir kitus, bet tiem, kurie juos verčia vartoti tuos autoritetus kaip sakralines formules, primeta jiems schemas, iškraipančias faktus ir tuos faktus guldančias į prokrustą lovą.

Gal tos sakralinės formulės su autoritetais yra reikalingos kaip „safe conduit“, be kurio nebūtų leista nė kalbėti apie Donelaitį bei kitus lietuviams brangius vardus bei kūrybinius faktus? Taip norėdami galvoti, vertinam ten lietuvių mokslininkų darbus, kaip herojines pastangas prasilaužti pro užtvankas, o savom pastabom ir čia atliekamais darbais Donelaičiui pagerbti galim juos papildyti — pasakyti tai, kas jiems neleista.

Lietuvoje sukeltą sąjūdį už Donelaitį, tam tikrą Donelaičio kultą turbūt tenka priimti kaip tautoje pasireiškusią gaivališką pagarbą poetui, taip sąmoningai žadinusiam tautinę sąmonę ir skelbiančiam prieštaravimą svetimam kolonializmui, panašiai kaip 1940 metais tautos akys buvo nukrypusios į Maironį.